

Covenant & Conversation

Jonathan Sacks
THE RABBI SACKS LEGACY

RABI LORD JONATHAN SACKS'IN ÖĞRETİ VE YAZILARINDAN

Covenant & Conversation yazılarına sağladıkları ve Harry (Chaim) Schimmel'in anısına adanan cömert sponsorlukları için Schimmel Ailesi'ne teşekkürlerimizle. "R. Chaim Schimmel'in Tora'sını, onunla ilk karşılaştığım zamandan beri severim. Sadece yüzeysel gerçekle değil, altta yatan daha derin gerçeğe olan bağlantısıyla da ilgilenmeye gayret eder. 60 yıldır kendisine eşlik eden olağanüstü eşi Anna'yla birlikte, aile, cemaat ve Tora sevgisine adanmış bir yaşam inşa ettiler. Ortaya koydukları örnek yaşamla beni fazlasıyla etkilemiş müstesna bir çift." – Rabi Sacks

Mişpatim

Tanrı'nın Dürtmesi

İlk olarak, Yitro'da genel ilkeler şeklinde ifade edilmiş olan *Aseret Adiberot*, "On Söz", On Emir'i okumuştuk. Şimdi, Mişpatim'de ayrıntılar gelmektedir ve şu sözlerle başlamaktadır:

Bir İbrani köle satın alırsan, [bu köle] altı yıl hizmet edecektir. Ancak yedincide karşılıksız olarak serbest kalacaktır... Fakat eğer köle "Efendimi, eşimi ve çocuklarımı seviyorum; serbest kalmak istemiyorum" derse, efendisi onu yargıçların huzuruna getirmelidir. Onu kapının ya da pervazın yanına getirerek, efendisi onun kulağını bizle delecektir. [Köle bunun ardından efendisine] zamanın sonuna dek hizmet edecektir.

Şemot 21:2-6

Burada bariz bir soru vardır. Neden buradan, bu kanunla başlanmaktadır? 613 emir vardır. Acaba Mişpatim – Tora'daki ilk tam yasa kodeksi – neden başladığı yerden başlamaktadır?

Bunun cevabı da sorunun kendisi kadar barizdir. Bene Yisrael henüz kısa bir süre öncesinde Mısır'da köleliğe katlamak durumunda kalmışlardı. Bu köleliğin bir sebebi olmalıdır, çünkü Tanrı bunun olacağını biliyordu. Hatta açıkçası bunun olmasına *niyetlenmişti*. Bunun olacağını Avraam'a daha asırlar öncesinden bildirmişti:

Güneş batarken Avram trans haline girdi ve işte – üzerine dehşet verici bir zifiri karanlık çöküyordu. [Sonra Tanrı] Avram'a "Şunu iyi bil ki, soyun, kendilerine ait olmayan topraklarda 400 yıl boyunca yabancı olacak" dedi. "Onlara kölelik edecekler ve onlara eziyet edecekler."

Bereşit 15:12-13

Görünen o ki, kölelik, bir ulus olarak Bene Yisrael için gerekli bir ilk deneyim niteliğindedir. İnsanlık tarihinin daha en başından itibaren, özgürlük Tanrı'sı, özgür insanların özgür ibadetini aramaktaydı. Ama birbirini ardına, insanlar bu özgürlüğü istismar etmişlerdi: önce Adam ve Hava, sonra Kayın, sonra Tufan nesli, sonra da Babil'i inşa edenler.

Tanrı bu kez tüm insanlıkla değil, özgürlüğün öncüleri haline gelecek bir adam, bir kadın, bir aile ile başlamaya karar verdi. Yine de, özgürlük zordur. Her birimiz onu kendimiz için ararız, ama başkalarının özgürlüğü bizimkisiyle çatıştığı zaman onları kendi özgürlüklerinden yoksun bırakma yoluna gideriz. Bu o kadar derinden doğrudur ki, Avraam'ın ailesinin daha üçüncü neslinde Yosef'in kardeşleri onu köleliğe satmakta bir

sorun görmemişlerdi ki, Yeuda sırf kardeşi Binyamin özgürlüğüne kavuşabilsin diye kendi özgürlüğünden vazgeçmeye hazır olana kadar da sona ermemiş bir trajedydi bu.

Bene Yisrael'i, artık kendi erkek ve kız kardeşlerini birer köleye dönüştürmeyecek bir halka, insanlar âleminin tüm başarılarının en zorlusu olan özgür bir toplumu inşa etmeye kabil bir halka dönüştürmek için, kolektif olarak, derin, yakın, kişisel, ezici, acı kölelik deneyimini yaşamaları gerekmiş ve kendilerine bu hatırayı asla unutmamaları emredilmişti.

Dolayısıyla Sinay'dan sonra kendilerine emredilen ilk kanunların kölelikle ilgili olması bir sürpriz değildir. Asıl başka herhangi bir şey hakkında olsalardı sürpriz olurdu. Ama şimdi asıl soru gelmektedir. Eğer Tanrı köleliği istemiyorsa, onu insanlığa karşı bir hakaret olarak görüyorsa, o zaman köleliği neden derhal lağvetmemiştir? Onun, bu haftaki *peraşada* tarif edildiği üzere kısıtlı ve düzenlenmiş bir şekilde de olsa devam etmesine neden izin vermişti? Kayadan su çıkartabilen, göklerden *man* yağdırabilen, denizi kuru toprağa çevirebilen Tanrı'nın, insani davranışta böyle bir değişim için çağrıda bulunamaması akıl alır şey midir? Her Şeye Kadir Tanrı'nın, sözün gelişi, güçsüz olduğu alanlar var mıdır?

2008 yılında, ekonomist Richard Thaler ve hukuk profesörü Cass Sunstein, *Nudge*¹ adını verdikleri çok enteresan bir kitap yayımladılar. Bu kitapta, özgürlüğün mantığına dair temel bir sorunun üzerine eğildiler. Bir yandan özgürlük, aşırı yasamadan kaçınmaya dayanır. Özgürlük, insanların, kendileri için seçim yapma hakkına sahip oldukları bir alan yaratmak anlamına gelir.

Diğer yandan, insanların her zaman doğru tercihlerde bulunmayacaklarını hepimiz bilmekteyiz. Klasik ekonominin temel aldığı ve insanların, serbest bırakıldıkları takdirde rasyonel tercihlerde bulunacaklarını öne süren eski modelin doğru olmadığı anlaşılmıştır. Bizler derinlerde bir yerlerde irrasyonel varlıklarız. Bu, çeşitli Yahudi akademisyenlerin büyük çaplı katkılarda buldukları bir keşiftir. Psikologlar Solomon Asch ve Stanley Milgram, diğer insanların yanlış hareket ettiklerini bildiğimiz zaman dahi, onlara uyum sağlama arzusundan ne kadar etkilendiğimizi ortaya koymuşlardı. İsraili ekonomistler Daniel Kahneman ve Amos Tversky, ekonomik kararlar aldığımız zaman bile nasıl da sıklıkla bunların etkilerini yanlış hesapladığımızı ve bizi motive eden güdülerini tanımakta başarısız olduğumuzu göstermişler, Kahneman bu bulgu nedeniyle Nobel Ödülü'nü kazanmıştı.

Öyleyse insanların zararlı şeyler yapmalarını, onları özgürlüklerinden mahrum etmeden nasıl engelleyebilirsiniz? Thaler ve Sunstein'in cevabı, insanları etki altında bırakmakta kullanabileceğiniz dolaylı yollar olduğu yönündeydi. Örneğin bir kafeteryada sağlıklı yiyecekleri göz hizasına, abur cuburları ise erişilmesi daha zor ve daha az fark edilen bir yere koyabilirsiniz. Thaler ve Sunstein'in insanların "seçim mimarisi" adını verdikleri şeyi hissettirmeden uygulamaya koyabilirsiniz.

İşte Tanrı'nın kölelik konusunda yaptığı da tam olarak budur. Köleliği lağvetmemektedir, ama onu öylesine bir çerçeveye içine sıkıştırmaktadır ki, böylece, birçok asır alacak bir süreçle de olsa, önceden görülebilir bir şekilde, insanları, onu kendi kararlarıyla terk etmeye sevk edecek bir süreci harekete geçirmektedir.

İbrani bir köle, altı yıl sonra özgür kalacaktır. Eğer köle, bu kölelik durumuna, özgür kalmamayı arzu edecek kadar alışkın hale gelmişse, o zaman damgalayıcı bir seremoniden geçerek kulağının delinmesi gerekecek ve sonrasında bu onun için herkesçe görülebilir bir utanç işareti olacak kalacaktır. Şabat günleri köleler çalışmaya zorlanamaz. Tüm bu kayıt ve

¹ Richard H. Thaler ve Cass R Sunstein, *Nudge: Improving Decisions About Health, Wealth, and Happiness*, Penguin Books, 2008 [*Dürtme: Sağlık, Zenginlik ve Mutluluk İçin Alınan Kararları Geliştirmek Üzerine*, Pegasus Yayınları, 2018].

şartlar, köleliği ömür boyu bir kader olmaktan çıkarıp geçici bir durum haline, insanlık senaryosuna silinemez bir şekilde işlenmiş bir yazğıdan ziyade kaçınılması gereken bir aşağılanma olarak algılanan bir durum haline getirme etkisine sahiptir.

İşleri bu şekilde yapmayı seçmek neden? Çünkü insanların gerçekten özgür olmaları gerekiyorsa, o zaman köleliği lağvetmeyi de özgürce seçmeleri şarttır. Rousseau'nun, *Sosyal Sözleşme*'de, eğer gerekiyorsa, insanları özgür olmaya zorlamak gerektiğini yazdığı zaman ne kadar hatalı olduğunu görmek için, Fransız Devrimi'nden sonraki dehşet ortamına ihtiyaç olmuştur. Rousseau'nun sözleri, terimsel çelişki içermekteydi ve J. L. Talmon'un Fransız Devrimi'nin ardındaki düşünce üzerine yazdığı müthiş kitabının başlığında olduğu gibi, totaliter demokrasiye yol açmıştı.

Tanrı doğayı değiştirebilir, demişti Rambam, ama tam da Yahudilik insani özgürlük ilkesi üzerine inşa edilmiş olduğundan, insanın doğasını değiştiremez veya değiştirmemeyi seçer. Bu nedenle köleliği de bir gecede lağvetmemiş, bunun yerine bizim seçim mimarimizi değiştirme, veya daha basit terimlerle ifade etmek gerekirse, bizi dürtme, köleliğin yanlış olduğunu, ama onu kendi süreçlerimizle, kendi anlayışımız doğrultusunda lağvetmesi gerekenlerin yine bizler olduğunu belirtme yoluna gitmiştir. Gerçekten de bu çok uzun zaman almış, Amerika'da bir iç savaşı bile gerektirmiştir. Ama sonuçta olmuştur.

Bazı meseleler vardır ki, Tanrı bizi onlara karşı dürtür. Gerisi ise bize kalmıştır.

Şabat Sofrası İçin Tartışma Soruları:

1. Hayatınızda "seçim mimarisi"nin sizin kendi kararlarınızı etkilediği örnekler aklınıza geliyor mu?
2. Sizce Tanrı bizi belli başlı yönlerle doğru hangi yollarla "dürtür"? Tora'da Tanrı'nın Bene Yisrael'i belirli bir ahlaki tercihe doğru yönlendirdiği başka bir örnek aklınıza geliyor mu?
3. Herkesin izlemesi gereken yeni bir kural yaratmanız gerekseydi bu ne olurdu ve neden?